

▲ Renessansi perioodil hakati kirjutama kunstiajalugu. Itaalia maali, arhitekti, kirjanik ja ajaloolane **Giorgio Vasari** (1511–1574) on tuntuks saanud oma kaasaegsete kunstnike ja arhitektide elulookirjeldustega pealkirja all „**Kõige välja-paistvamate maalikunstnike, skulptorite ja arhitektide elulood**“. Tema raamat ilmus esimest korda 1550. aastal Firenzes ning täiendatud trükina 1568. aastal. Tekstis vahelduvad asjalikud lõigud mahlakate kuulujuttudega, ent tõsiasi on see, et tegemist on kõige silmapaistavama allikaga renessansskunstnike dokumenteerimisel. Vasari kirjutisi loetakse ka tänapäeval, tema raamatu uustrükke eri keeltes avaldatakse siiani.

Muutused ühiskonnaelus ja kunstis

Renessanss on **15.–16. sajandil** enamikus Lääne-Euroopa riikides toimunud **vaimne ja kultuuriline murrang**. Selle majanduslik alus oli varakapitalistlike suhete kujunemine linnades. Renessanss oli suurte muutuste aeg, üleminek keskajast uusaega, mis tõi kaasa uuendused ja muudatused pea kõigis eluvaldkondades. Võrreldes religioosse keskajaga on renessansile omane suurem ilmalikkus. Jumal ei kao, kuid tema kõrvale astub Inimene. Kujuneb **humanism** – maailmavaade, mis peab inimest kõrgeimaks väärtuseks. Pöördelised tehnilised leiutised – trükitehnika, püssirohi ja kompass – muutsid jäädavalt maailma nägu. Trükitud tekstid kiirendasid ja kergendasid ideede levikut. Tulirelvade kasutuselevõtt tõi kaasa rüütliajastu lõpu ja uued valitsemisvormid – hakkas kujunema tugeva kuningavõimuga rahvusriiklus. Kompass andis võimaluse Vasco da Gama, Christoph Kolumbuse jt epohhiloovateks geograafilisteks avastusteks, millele järgnes suurte koloniaalimpeeriumide kujunemine. Arengud katoliku kirikus nõudsid ümberkorraldusi, see viis 1517. aastal **reformatsiooni** puhkemiseni, millele omakorda järgnes **vastureformatsioon**. Võimsad usuliikumised haarasid kaasa rahvamaasse ja kütsid üles rahutusi.

Juhtiv renessansimaa nii kunstis kui ka kirjanduses – just siia kuuluvad suured poeedid Dante ja Petrarca – oli **Itaalia**, muusikas paistsid silma Madalmaad. Itaalia renessanss jaguneb vararenessansiks 14.–15. sajandil ja kõrgrenessansiks 16. sajandil. Sõna „renessanss“ tähendab taassündi, **antiikkunsti taassündi**. Renessansiajal tõusis taas ausse Vana-Kreeka ja -Rooma kultuuripärand. Vahepealseid sajandeid ehk keskaega peeti mahajäänud, kultuurikaugeks perioodiks. Itaalia oli kogu keskaja vältel poliitiliselt killustunud, kuid antiikkultuuri vaimus ja hulk kunstimälestisi olid seal hästi säilinud.

Antiikaja mõjud on kõige paremini jälgitavad renessansiaegses arhitektuuris. Renessansi ajal muutusid maalikunst ja skulptuur iseseisvateks kunstiliikideks, nad ei olnud enam seotud arhitektuuriga nagu keskajal. Maalikunstis ja skulptuuris pääses lõplikult võidule realistlik ja looduslähedane kujutamislaid. Kasutati järjekindlalt anatoomia- ja perspektiiviseadusi. Suurenes kunstnikuisiksuse tähtsus – töid hakati signeerima ehk kunstnik märgistas oma töö, tihtipeale on märk teose tagaküljel.

Nagu keskajal, jäi Itaalia ka varauusajal poliitiliselt killustunuks. Iseseisvad riiklikud üksused – Kirikuriik, Firenze vabariik, Veneetsia

vabariik jt – olid piisavalt jõukad, et tellida suurtelt meistritelt kõrgetasemelisi kunstiteoseid. Paradoksaalsel kombel oli renessansskultuuri õitsenguaja poliitiline taust ärev ja täidetud sõjategevusest – aastatel 1494–1559 toimusid Itaalia sõjad, mille käigus Prantsusmaa ja Habsburgid püüdsid Itaaliat oma võimu alla saada.

Arhitektuur – tagasi antiikaega

Kuigi renessansiajastust alates kasvas ilmalike ehitiste arv, on tähelepanuväärseimad arhitektuurinäited ka sel ajal seotud kirikuga. **Itaalias** taasavastati Vana-Rooma arhitekti ja inseneri Vitruviuse õpetused. Itaalia arhitektid võtsid taas kasutusele Rooma ehituskunsti matemaatilised alused ning stiilivõtted – ümardaasid asendasid teravkaari, antiiksete kapiteelidega sambad ja pilastrid tulid massiivsete kimppiilarite asemele, silindervõlvid ja **kassettlaed*** tõrjusid välja roided ja võlvid. Vitruviuselt võeti üle matemaatilisel alusel põhinevad harmoonilised proportsioonid. Eesmärk oli luua pühakojas rahulik ja tasakaalustatud ruum, mis ei suuna inimest kõrgustesse nagu gootikas. Renessansi mudelis pole kõrget ja kaugget Jumalat, kes kutsub usklikke pimedusest enda juurde valgusesse, vaid Jumal tuleb ise inimeste sekka ja elab koos nendega.

Renessansiajal on ehitatud **Rooma Peetri kirik**, mida peetakse kauneimaks kuppelehitiseks. Apostel Peetrus rajas koos Paulusega esimese kristliku koguduse Roomas. Keiser Nero ajal Peetrus hukati ja maeti lihtsasse hauda. Kristlasest keiser Constantinus Suur laskis Peetruse haua kohale ehitada kiriku, 5-löövlise basiilika, mis aja jooksul lagunes. Paavst Julius II andis 1506. aastal käsu vana kirik lammutada ja asemele ehitada uus ja suur jumalakoda.

Eeskätt Veneetsias tegutsenud Itaalia hilisrenessansi arhitekt **Andrea Palladio** (1508–1580) uuris põhjalikult antiikarhitektuuri ja juhendus sellest järjekindlalt. Palladio teoreetiline käsitlus „Neli raamatut arhitektuurist” mõjutas tugevasti järgnevat sajandite Euroopa arhitektuuri. Palladiost lähtuvat stiili tähistatakse sõnaga **palladionism**.

▼ **Peetri kirik Roomas** Vatikanis. See on maailma suurim kirik, mille pikkus on 211,5 m, kupli läbimõõt 42 m ja kõrgus 132,5 m. Ehitamist alustati arhitekt Donato Bramante kavandi järgi, kes võttis eeskujuks Rooma Panteoni (vt lk 64). Tema surma järel juhtisid töid mitu erinevat arhitekti ja vahepeal töö hoopis seisis. 1547. aastal sai ehitustööde juhiks **Michelangelo**. Just tema andis kuplile selle kerge ja sihvaka kuju. Kuppel kroonib pealtarist, mis omakorda asub Peetruse haua kohal. Michelangelo kavandatud kuplit peetakse ilu ja harmoonia etaloniks, insenerikunsti tähteoseks. Rooma Peetri kirik on olnud eeskujuks arvukatele hilisematele pühakodadele. Kiriku ees olev eeskoda ja väljak koos sammaskäikudega ehitati 17. sajandil. Peetri kirikus on võimas barokne pealtar ja erakordselt palju skulptuure (vt lk 138).

▲ **Palladio** kavandatud **Villa Rotonda** Vicenzas Itaalias. Tõlkes „ümmargust villat” tähendava hoone keskel kupli all on ümmargune saal. Palladio armastas eriti sambaid ja poolsambaid, need võisid ulatuda läbi mitme korruse. Palladio arhitektuuri märksõnad on sümmeetria ja harmoonia.